

Wstęp
**Kryzys
klimatyczno-
-ekologiczny
i akademia:
emocje,
polityczność,
wyobrażenia**

Kasia Jasikowska, Michał Pałasz

⁴ Sugerowane cytowanie: Jasikowska, K., Pałasz, M. (2022), *Wstęp. Kryzys klimatyczno-ekologiczny i akademia: emocje, polityczność, wyobrażenia*, w: Jasikowska, K., Pałasz, M. (red.), *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie, Biblioteka Jagiellońska, s. 7–30. za512.uj.edu.pl

Kasia Jasikowska

Pracownica Instytutu Socjologii Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Akademicka aktywistka klimatyczna – współtwórczyni i uczestniczka oddolnej inicjatywy klimatUJ, na której stronach internetowych czytamy: „Jesteśmy osobami związanymi z Uniwersytetem Jagiellońskim, niegodzącymi się na dalsze bagatelizowanie powagi kryzysu klimatyczno-ekologicznego. Razem budujemy akademicki ruch społeczny i działamy na rzecz sprawiedliwości klimatycznej”. Koordynatorka pierwszej w historii Rady Klimatycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego powołanej dzięki petycji i staraniom klimatUJ, członkini Prezydium Rady Klimatycznej UN Global Compact Network Polska oraz Rady Fundacji Edukacji Klimatycznej. Współtwórczyni i koordynatorka dostępnego od kilku lat dla szerokiej publiczności kursu „Wyzwania dla demokracji w dobie zmian klimatycznych: perspektywa interdyscyplinarna”. Profesorka Uniwersytetu Jagiellońskiego i absolwentka University of Exeter w Wielkiej Brytanii. Autorka m.in. książki *Zmieniając świat! Edukacja globalna między zyskiem a zbawieniem* wydanej nakładem Oficyny Wydawniczej Impuls w Krakowie; k.gilarek@uj.edu.pl

Michał Pałasz

Pracownik Instytutu Kultury Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie. Bada zarządzanie w antropocenie, czyli sposoby organizowania wystarczająco dobrego wspólnego świata w dobie katastrofy klimatyczno-ekologicznej. Autor kursu i seminarium o zarządzaniu w antropocenie. Jako członek Rady Klimatycznej Uniwersytetu Jagiellońskiego współtworzył strategię klimatyczną UJ, jako aktywista klimatyczny współpracował z klimatUJ i Extinction Rebellion, jako aktywista miejski z SOS Zabłocie wywalczył powstanie krakowskiego parku Stacja Wisła. Członek Humanistic Management Network, współzałożyciel polskiego oddziału tej sieci, organizator Humanistic Management Conference, inicjator i koordynator Laboratorium wspólnoty, współdziałania i zarządzania humanistycznego, ostatni w Polsce doktor zarządzania humanistycznego. Menedżer kultury i mediów, (współ)twórca m.in. Muzeum Erotyzmu, festiwalu Polikultura, magazynu „Kulturoteka”, wielu krakowskich murali. Kulturoznawca i inżynier. Tata Ignacego; michal.palasz@uj.edu.pl

Naukowe dowody na trwanie kryzysu klimatyczno-ekologicznego spowodowanego działalnością ludzką są przytłaczające. Obecne konsekwencje zmiany klimatu są odczuwalne nawet w naszej szerokości geograficznej, te prognozowane w niedalekiej przyszłości będą bezprecedensowe w historii cywilizacji. Z kolei utrata bioróżnorodności przybiera już rozmiary i skalę szóstego wielkiego wymierania. Zjawiska te – podkreślmy: bez wątpienia antropogeniczne i sprzężone ze sobą – podważają elementarne bezpieczeństwo istnienia gatunków, ekosystemów, kultur. Wytworzony w kulturze Zachodu system społeczno-gospodarczy – kapitalizm – przyczynia się do pomnażania bogactwa materialnego nie licząc kosztów liczących i przekraczania kolejnych granic planetarnych. Procesy te są początkiem końca świata, który znamy jako ludzkość¹.

Emocje, polityczność, wyobraźnia

Kryzys klimatyczno-ekologiczny nie jest prostu jednym z wielu tematów, jakimi zajmuje się akademia, m.in. dlatego że przekazywanie informacji trudnych ze względu na stopień złożoności i pesymistyczny wydźwięk stanowi ogromne wyzwanie. Naukowym standardem jest wypowiedanie się w sposób chłodny, wyważony i autorytatywny. Przykładami takiego komunikowania są słynne raporty IPCC², a ostatnio

- 1 Sekretarz Generalny ONZ António Guterres określa opublikowany w trakcie pracy nad niniejszym tekstem najnowszy raport Międzyrządowego Zespołu ds. Zmian Klimatu (IPCC) jako czerwony alarm dla ludzkości: Guterres, A. (2021), *Secretary-General's Statement on the IPCC Working Group 1 Report on the Physical Science Basis of the Sixth Assessment*, United Nations Secretary-General: [un.org/sg/en/content/secretary-generals-statement-the-ipcc-working-group-1-report-the-physical-science-basis-of-the-sixth-assessment](https://www.un.org/sg/en/content/secretary-generals-statement-the-ipcc-working-group-1-report-the-physical-science-basis-of-the-sixth-assessment) [dostęp: 11.08.2021]. Podsumowanie raportu dla decydentów po polsku: IPCC (2021), *Podsumowanie dla Decydentów*, w: Masson-Delmotte, V. i in. (red.), *Zmiana Klimatu 2021: Fizyczne Podstawy Naukowe. Wkład i Grupy Roboczej do Szóstego Raportu Oceny Międzyrządowego Zespołu ds. Zmiany Klimatu*. Cambridge: Cambridge University Press. W druku: informacje.pan.pl/images/2021/Raport_IPCC_2021_11_04_T%C5%81UMACZENIE_FINAL.pdf [dostęp: 5.01.2022].
- 2 Intergovernmental Panel on Climate Change – Międzyrządowy Zespół ds. Zmian Klimatu. Raporty IPCC, tzw. ogólne (Assessment Reports – AR) i specjalne (Special

także IPBES³ (i ich wspólny⁴), opracowywane każdorazowo przez setki naukowców⁵ z całego świata na bazie wiarygodnych badań dotyczących zmian klimatu⁶ i utraty różnorodności biologicznej. Mimo że raporty takie ukazują się sukcesywnie od kilkudziesięciu lat, dostarczając aktualnych i rzetelnych informacji na temat kryzysu⁷, nie ulega wątpliwości, że reakcje na szczeblu politycznym i biznesowym – choć istnieją – są nieadekwatne do skali zagrożenia. Przykładem takich efektywnych, ale niewystarczająco skutecznych działań na globalną skalę mogą być szczyty klimatyczne⁸, konferencje „Szczyty Ziemi” po-

...

Reports) są publikowane od 1990 r., zob. IPCC (b.r.), *Reports*, IPCC: ipcc.ch/reports [dostęp: 29.07.2021].

- 3 Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services – Międzypaństwowa Platforma ds. Różnorodności Biologicznej i Funkcji Ekosystemu. Raporty IPBES publikowane są od 2016 r., zob. IPBES (b.r.), *Documents – Reports*, IPBES: ipbes.net/document-library-categories?f%5Bo%5D=documents_library_block_assessment_report_category%3A14082 [dostęp: 29.07.2021].
- 4 Zob. IPBES (2021), *Launch of IPBES-IPCC Co-Sponsored Workshop Report on Biodiversity and Climate Change*, IPBES: ipbes.net/events/launch-ipbes-ipcc-co-sponsored-workshop-report-biodiversity-and-climate-change [dostęp: 29.07.2021].
- 5 Staramy się używać języka równościowego, wychodzącego poza binarną płęć. W części rozdziałów używamy tzw. podłóg („_”), gdyż jesteśmy przekonane_i o konieczności manifestowania solidarności z grupami nieuprzywilejowanymi. Uważamy ją za klucz do skutecznych działań w kontekście kryzysu klimatyczno-ekologicznego.
- 6 Ich przyczyn, konsekwencji, możliwości ograniczania (mitygacji) i dostosowywania się do nich (adaptacji).
- 7 Niestety ta rzetelna naukowa wiedza w praktyce okazuje się dostępna dla osób, które jednocześnie wiedzą o istnieniu raportów, są zainteresowane ich poznaniem, posiadają odpowiednie kompetencje i infrastrukturę pozwalającą dotrzeć do nich przy użyciu nowoczesnych technologii, znają któryś z języków publikacji, są w stanie zrozumieć naukowy żargon oraz mają wystarczająco dużo czasu na ich lekturę (zob. „Raporty IPCC i IPBES” w bibliografii kończącej niniejszy wstęp), co jest swego rodzaju przywilejem.
- 8 Conference of the Parties (COP) – Konferencja Stron. Szczyty te odbywają się co do zasady raz do roku, od 1995 r., ich pełna lista: UNFCCC (b.r.), *Conference of the Parties (COP)*, UNFCCC: unfccc.int/process/bodies/supreme-bodies/conference-of-the-parties-cop [dostęp: 29.07.2021]. Podczas COP 3 (1997) powstał *Protokół z Kioto* określający pierwsze limity emisji gazów cieplarnianych, zob. *Kyoto Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change (1998)*: unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf [dostęp: 29.07.2021] (w bibliografii zawarliśmy odnośniki do polskich wersji językowych przywoływanych tu tekstów, gdy było to możliwe). W ramach COP 21 (2015) przyjęto porozumienie paryskie prawnie zobowiązujące jego

święcone zrównoważonemu rozwojowi⁹ czy międzynarodowe programy, takie jak Europejski Zielony Ład¹⁰. Naukowych dowodów na kryzys mamy wystarczająco dużo, ale działania podejmowane na ich gruncie są niewspółmierne do skali i tempa zmian koniecznych, aby nie dopuścić do katastrofy. Jak zatem mówić o kryzysie klimatyczno-ekologicznym, by to zmienić i móc rozpocząć adekwatne do sytuacji działania?

Naukowych dowodów na kryzys mamy wystarczająco dużo, ale działania podejmowane na ich gruncie są niewspółmierne do skali i tempa zmian koniecznych, aby nie dopuścić do katastrofy.

...

strony do wspólnego mitygowania ryzyk i skutków zmian klimatu przez ograniczenie światowego wzrostu średniej temperatury planety do 2°C, a najlepiej do 1,5°C powyżej średniego poziomu temperatury z okresu preindustrialnego, zob. *Paris Agreement* (2015): unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf, s. 3 [dostęp: 29.07.2021].

- 9 Ich pełna lista: UN (b.r.), *Conferences | Environment and Sustainable Development*, UN: un.org/en/conferences/environment [dostęp: 29.07.2021]. W ramach pierwszego z nich (Sztokholm, 1972) omawiano m.in. pierwszy raport Klubu Rzymskiego znany w Polsce jako *Granice wzrostu* – Meadows, D.H. i in. (1972), *The Limits to Growth. A Report for the Club of Rome's on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books. W 1992 r. odbył się Szczyt Ziemi w Rio de Janeiro, pod który fundamenty położył tzw. *Raport Brundtland* (oficjalnie: *Nasza wspólna przyszłość*) przygotowany przez Światową Komisję Środowiska i Rozwoju ONZ, w którym zdefiniowano zrównoważony rozwój, jako „taki rozwój, który zaspokaja teraźniejsze potrzeby bez uszczerbku dla możliwości zaspokajania potrzeb przyszłych pokoleń” (tłum. M.P.), zob. *Report of the World Commission on Environment and Development. Our Common Future* (1987): sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf [dostęp: 29.07.2021]. Wtedy też uchwalono Ramową konwencję Narodów Zjednoczonych w sprawie Zmian Klimatu, UNFCCC – *United Nations Framework Convention on Climate Change* (1992): unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf [dostęp: 29.07.2021], której organem kontrolnym jest coroczna, wspominana już Konferencja Stron (COP). W 2015 r. w ramach konferencji nowojorskiej wszystkie państwa członkowskie ONZ przyjęły Rezolucję *Przekształcamy nasz świat. Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030* (tzw. *Agenda 2030*) z 17 Celami Zrównoważonego Rozwoju do realizacji w latach 2015–2030: *Transforming Our World. The 2030 Agenda for Sustainable Development* (2015): un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E [dostęp: 29.07.2021]; zob. 17 Celów: *The 17 Goals* (b.r.): sdgs.un.org/goals [dostęp: 29.07.2021].
- 10 Zasady, kalendarium, aktualności i in. zob. *Europejski Zielony Ład* (b.r.): ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl [dostęp: 29.07.2021].

W tej książce staramy się dostarczyć rzetelnej, naukowej wiedzy przekazanej w języku i tonie bardziej dostępnych dla osób, które nie są naukowczyniami_cami, w aurze nieco mniej naukowej – za to bardziej ludzkiej. Szczególną uwagę zwracaliśmy na emocje w podwójnym rozumieniu: osób piszących i czytających. Pokazujemy naukowczynie_ców jako osoby głęboko zaangażowane w to, czym się zajmują, a co wpływa nie tylko na ich pracę, ale również na życie ich bliskich i właściwie wszystko, co nas otacza. Tak też traktujemy czytelniczki_ków – jako osoby, które odczytują teksty ze zrozumieniem oraz w sposób niepozbawiony emocji i nieoderwany od sytuacji – osobistej i, tak to ujmijmy, cywilizacyjnej. Tym samym próbujemy zrobić krok w stronę wyjścia z bańki nauki tworzonej przez ludzi nauki dla ludzi nauki i zbliżyć się do realizacji wielokrotnie powtarzanego sloganu współpracy z szeroko rozumianym otoczeniem – inaczej.

Akademia stroni od zajmowania nie tylko emocjonalnych, ale i politycznych stanowisk, wynosząc się na wyżyny postulowanej obiek-

Akademia stroni od zajmowania nie tylko emocjonalnych, ale i politycznych stanowisk, wynosząc się na wyżyny postulowanej obiektywności i neutralności. Tymczasem jej odżegnywanie się od polityczności utrwała *status quo* i spycha nas w otchłań katastrofy.

tywności i neutralności. Tymczasem jej odżegnywanie się od polityczności utrwała *status quo* i spycha nas w otchłań katastrofy. Pragniemy zostać dobrze zrozumiane_ni – nie chcemy upartyjnienia akademii! Chodzi o odwagę do zabierania przez ludzi nauki głosu, popartego ustaleniami nauki, w kwestiach kryzysu klimatyczno-ekologicznego, nie tylko wtedy, gdy jest to bezpiecznie „neutralne”, ale także w sytuacji, w której skutkuje to przyporządkowaniem danej wiedzy i głosu osób do określonej

części sceny politycznej. W tym sensie uważamy, że nie ma ucieczki przed tzw. politycznością. Także dotychczasowe milczenie i brak adekwatnych działań traktujemy jako polityczny wybór – zgodę na *status quo* ze wszystkimi tego konsekwencjami.

Ani akademia, ani społeczeństwo czy polityczki_cy w oderwaniu od siebie nie odpowiedzą na kryzys klimatyczno-ekologiczny w sposób systemowy: przenoszący odpowiedzialność z jednostek na system społeczno-gospodarczy. Wspólnota akademicka z dostępną jej infrastrukturą, a także ze swym etosem i wartościami, którym hołduje, ma możliwość docierania z rzetelną wiedzą do wszystkich oraz skutecznie działać w imię dobra wspólnego poprzez współpracę z szeroko rozumianym społeczeństwem: polityczkami_kami, instytucjami, organizacjami itd.¹¹

Akademia musi wziąć odpowiedzialność za obecną alarmującą sytuację i bardzo zdecydowanie zaangażować się w działania mające na celu zapobieganie katastrofie.

Akademia musi wziąć odpowiedzialność za obecną alarmującą sytuację i bardzo zdecydowanie zaangażować się w działania mające na celu zapobieganie katastrofie.

Inną ważną przeszkodą na drodze do podjęcia systemowych działań jest kryzys wyobraźni. Odnosi się on, po pierwsze, do naszej kolektywnej niemocy dostrzeżenia oczywistych przejawów kryzysu klimatyczno-ekologicznego, które docierają do nas zewsząd. Za przykład mogą posłużyć: katastrofalne pożary w Australii¹², Grecji i Turcji¹³, powódzie w Niemczech¹⁴, rekordy temperatury w Kanadzie¹⁵, trans-

- 11 Czyli innymi instytucjami edukacyjnymi, jednostkami samorządu terytorialnego, organizacjami pozarządowymi, otoczeniem biznesowym, władzami centralnymi.
- 12 Green, M. (2020), *Australia's Massive Fires Could Become Routine, Climate Scientists Warn*, Reuters: [reuters.com/article/us-climate-change-australia-report/australias-massive-fires-could-become-routine-climate-scientists-warn-idUSKBN1ZD06W](https://www.reuters.com/article/us-climate-change-australia-report/australias-massive-fires-could-become-routine-climate-scientists-warn-idUSKBN1ZD06W) [dostęp: 23.07.2021].
- 13 Sommerlad, J. (2021), *Why Are the Wildfires in Greece and Turkey So Severe?*, Independent: [independent.co.uk/climate-change/news/wildfires-greece-turkey-climate-crisis-b1899524.html](https://www.independent.co.uk/climate-change/news/wildfires-greece-turkey-climate-crisis-b1899524.html) [dostęp: 23.07.2021].
- 14 Watts, J. (2021), *Climate Scientists Shocked by Scale of Floods in Germany*, Guardian: [theguardian.com/environment/2021/jul/16/climate-scientists-shocked-by-scale-of-floods-in-germany](https://www.theguardian.com/environment/2021/jul/16/climate-scientists-shocked-by-scale-of-floods-in-germany) [dostęp: 23.07.2021].
- 15 McGrath, M. (2021), *Climate Change. us-Canada Heatwave „Virtually Impossible” without Warming*, BBC: [bbc.com/news/science-environment-57751918](https://www.bbc.com/news/science-environment-57751918) [dostęp: 23.07.2021].

formacja Amazonii z pochłaniacza CO₂ w jego źródło¹⁶, głód na Madagaskarze¹⁷, tonący, ze złożonych przyczyn, Bangladesz z gigantycznymi migracjami klimatycznymi¹⁸, znikające w związku z podnoszeniem się poziomu morza Tuwalu i inne wyspy wraz z zagrożonymi całymi narodami¹⁹, topnienie lądolodów²⁰. Po drugie zaś, kryzys wyobraźni dotyka też ludzi świadomych tego, co się dzieje, którzy ze względu

na złożoność sytuacji²¹ nie są w stanie przedstawić sobie, co właściwie należy w jej obliczu robić. W książce proponujemy otwarcie na wyobraźnię w każdym z wymienionych aspektów.

Myśląc dotychczasowymi kategoriami charakteryzującymi obecny system społeczno-gospodarczy, nie jesteśmy w stanie rozwiązać problemów, które tenże system – odrywający nas od natury, wyzyskujący przyrodę, fetyszyzujący wzrost – sam wytworzył. Książka ta stanowi manifest reprezen-

Książka ta stanowi manifest reprezentantek_ów akademii dostrzegających nieadekwatność sposobu jej funkcjonowania wobec wyzwań doby kryzysu klimatyczno-ekologicznego. To głos na rzecz zwrotu akademii ku społeczeństwu, pełnemu emocji, o potężnej wyobraźni i mocy politycznej, świadomemu, że nie przetrwa w oderwaniu od przyrody.

- 16 Kimbrough, L. (2021), *Brazil's Amazon Is Now a Carbon Source, Unprecedented Study Reveals*, Mongabay: news.mongabay.com/2021/07/brazils-amazon-is-now-a-carbon-source-unprecedented-study-reveals [dostęp: 23.07.2021].
- 17 Baker, A. (2021), *Climate, Not Conflict. Madagascar's Famine Is the First in Modern History to Be Solely Caused by Global Warming*, Time: time.com/6081919/famine-climate-change-madagascar [dostęp: 23.07.2021].
- 18 McDonnell, T. (2019), *Climate Change Creates a New Migration Crisis for Bangladesh*, National Geographic: nationalgeographic.com/environment/article/climate-change-drives-migration-crisis-in-bangladesh-from-dhaka-sundabans [dostęp: 23.07.2021].
- 19 Fry, I. (2009), *Tuvalu at Copenhagen (FULL VERSION). „The Fate of My Country Rests in Your Hands”*, YouTube: youtu.be/YgMTgQIDiFA [dostęp: 5.01.2022].
- 20 Braun, S. (2021), *Melting Ice. What's the Big Deal?*, Deutsche Welle: [dw.com/en/melting-ice-whats-the-big-deal/a-56872079](https://www.dw.com/en/melting-ice-whats-the-big-deal/a-56872079) [dostęp: 23.07.2021].
- 21 Przykładowo, winni kryzysu są ludzie, ale nie wszyscy i nie w takim samym stopniu; cierpienie nim powodowane rozdystrybuowane jest nierównomiernie w skali świata, istnieje wiele sprzężeń zwrotnych itp.

tantek_ów akademii dostrzegających nieadekwatność sposobu jej funkcjonowania wobec wyzwań doby kryzysu klimatyczno-ekologicznego. To głos na rzecz zwrotu akademii ku społeczeństwu, pełnemu emocji, o potężnej wyobraźni i mocy politycznej, świadomemu, że nie przetrwa w oderwaniu od przyrody.

Akademia w działaniu

Bezpośrednim impulsem do podejmowania prób przyczyniania się do tworzenia zaangażowanej akademii były wezwania studentek_ów, które_rzy w swojej petycji dotyczącej konieczności wprowadzenia strategii klimatycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim przeciwstawiały_li się dotychczasowemu ignorowaniu powagi kryzysu klimatyczno-ekologicznego²². Roczne prace nad wezwaniem miały partycypacyjny charakter i odbywały się w ramach nieformalnej, oddolnej inicjatywy klimatuj²³. Równolegle z pracami nad dokumentem w Instytucie Socjologii uJ odbywał się współorganizowany przez klimatuj interdyscyplinarny, ogólnouniwersytecki kurs poświęcony kryzysowi klimatyczno-ekologicznemu z perspektywy wielu nauk²⁴. Do prowadzenia zajęć

- 22 Zob. Klimatuj (2020), *Petycja o przyjęcie Strategii Klimatycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Internet Archive – MS Forms: web.archive.org/web/20210730132817if_/https://forms.office.com/Pages/ResponsePage.aspx?id=6yYO676_okeekO-vSQm2865szUGLvkHNGI3OSvfG6TvlUOU1SU1dISIZLRUpLREIENIVaNvHOuUoSi4u [dostęp: 30.07.2021]. Pełna wersja: Klimatuj (2020), *Petycja o przyjęcie Strategii Klimatycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Uniwersytet Jagielloński: web.archive.org/web/20210730133017/https://www.uj.edu.pl/documents/10172/146963257/Klimatuj_Petycja_2021.pdf [dostęp: 30.07.2021].
- 23 Jednym z postulatów było powstanie Rady Klimatycznej uJ, powołanej *Decyzją nr 21 Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego z dnia 26 maja 2021 roku* (2021), Internet Archive – Uniwersytet Jagielloński: web.archive.org/web/20210730155437/https://bip.uj.edu.pl/documents/1384597/146938413/dec_21_2021.pdf/89dc9351-36e6-4287-944e-53382a408ee7 [dostęp: 30.07.2021].
- 24 Pod nazwą: *Wyzwania dla demokracji w dobie zmian klimatycznych: perspektywa interdyscyplinarna*. Zob.: edycja 2020 – Sekcja Socjologii Zmian Klimatu sz(o)k (2020), *Idea kursu*, Internet Archive – Instytut Socjologii uJ: web.archive.org/web/20210730133325/https://socjologia.uj.edu.pl/klimatUJ/idea [dostęp: 29.07.2021] oraz edycja 2021 – Jasikowska, K. (2021), *Wyzwania dla demokracji w dobie zmian klimatycznych: perspektywa interdyscyplinarna*, Internet Archive – usosweb:

zaprosiliśmy_liśmy osoby zarówno afiliowane w akademii, jak i spoza niej, dla których kryzys klimatyczno-ekologiczny był od dawna – bądź stawał się w trakcie trwania kursu – jednym z istotnych rysów ich biografii naukowych i osobistych. Interdyscyplinarność zajęć wynikała zarówno z różnych zainteresowań i doświadczeń naukowych prowadzących, jak i osób uczestniczących w nich formalnie i nieformalnie. Oprócz studentek_ów UJ brały w nich udział także osoby z innych uniwersytetów, pracownice_cy administracji oraz osoby po prostu zainteresowane tematyką kursu, które dowiedziały się o nim z mediów społecznościowych. Dodatkowym elementem integrującym osoby różnie umiejscowione we wspólnocie akademickiej i poza nią były projekty, nad którymi pracowały one wspólnie w ramach zajęć. Dzięki współpracy przy dwóch kolejnych edycjach kursu (2019/20, 2020/21) rozpoczęliśmy_liśmy także prace nad tą publikacją.

Przyświecała nam potrzeba konsolidacji środowiska naukowego, i nie tylko, w celu zrobienia czegoś więcej aniżeli gromadzenie danych naukowych na temat kryzysu klimatyczno-ekologicznego. Zależało nam na ukazaniu złożoności problemu, której nie sposób sprowadzić do domeny zainteresowań nauk przyrodniczych – należy ją równocześnie rozpatrywać w optyce wielu wiedz: nauk społecznych, humanistycznych, doświadczeń praktyków, sztuki itd. Nie udało nam się na kartach książki uwzględnić wszystkich, w naszym mniemaniu, istotnych perspektyw. Niemniej współdziałanie kilkunastu gałęzi nauki przy powstawaniu zaangażowanej w klimatyczny aktywizm dydaktyki oraz – dostępnej dla wszystkich zainteresowanych²⁵ – publikacji naukowej uważamy za krok naprzód²⁶.

...

web.archive.org/web/20210729120017/https://www.usosweb.uj.edu.pl/kontroler.php?action=katalog2%2Fprzedmioty%2FpokazPrzedmiot&prz_kod=WFz.IS-1M-3-014Fmo [dostęp: 29.07.2021].

25 Także z uwagi na jej bezpłatność.

26 Przy pracy nad książką dostrzeżliśmy ponadto palącą potrzebę otwierania się akademii na inne niż naukowe systemy wiedzy: tubylcze, lokalne, tradycyjne, oparte na praktyce, doznaniach estetycznych – nieodcinające się od natury, akceptujące emocje,

Do współpracy nad książką zaprosiliśmy osoby występujące w imieniu różnych pokoleń i o różnym doświadczeniu – od studentek_ów, doktorantek_ów po profesory_ów, z Polski i zagranicy – reprezentujące wiele dziedzin nauki, a także praktyków prowadzących leśne przedszkole, dziennikarkę i artystk²⁷. Uważamy, że w obecnej sytuacji chodzi nie o okopywanie się na pozycjach dyscyplin czy sektorów działania, lecz o rozwiązywanie konkretnych problemów przez osoby świadome swojego w nich zanurzenia oraz naszej wspólnej zależności od przyrody.

W obecnej sytuacji chodzi nie o okopywanie się na pozycjach dyscyplin czy sektorów działania, lecz o rozwiązywanie konkretnych problemów przez osoby świadome swojego w nich zanurzenia oraz naszej wspólnej zależności od przyrody.

Wychodzimy z akademii, lecz chcemy dotrzeć daleko poza nią. Książkę tworzyliśmy_liśmy z myślą o osobach, którym bliska jest tematyka klimatyczno-ekologiczna, łaknących wiedzy, diagnozujących kryzys, poddających go krytyce i poszukujących wyjścia z sytuacji; dla studentek_ów wszystkich kierunków; dla aktywistek_ów – już działających, jak i mających dopiero nadejść. Stanowi ona odpowiedź na pilną potrzebę podnoszenia świadomości oraz wielodyscyplinarnej wiedzy w celu podejmowania skutecznych działań na małą i wielką skalę.

Wychodzimy z akademii, lecz chcemy dotrzeć daleko poza nią. Książkę tworzyliśmy_liśmy z myślą o osobach, którym bliska jest tematyka klimatyczno-ekologiczna, łaknących wiedzy, diagnozujących kryzys, poddających go krytyce i poszukujących wyjścia z sytuacji; dla studentek_ów wszystkich kierunków; dla aktywistek_ów – już działających, jak i mających dopiero nadejść. Stanowi ona odpowiedź na pilną potrzebę podnoszenia świadomości oraz wielodyscyplinarnej wiedzy w celu podejmowania skutecznych działań na małą i wielką skalę.

...
rozpalające wyobraźnię. Z jednej strony jest to lekcja pokory udzielana akademii przez świat zewnętrzny, z drugiej zaś wskazówka otwierająca możliwości poszukiwania nowych ścieżek oraz sposobów funkcjonowania nauki w świecie. Syntetyczne wprowadzenie w zagadnienia tzw. Tradycyjnej Wiedzy Ekologicznej (TWE) zob. Domańska, E., (2013), *Humanistyka ekologiczna*, „Teksty Drugie”, 1–2, s. 22–27. Wiedzę ludów tubylczych i lokalnych społeczności uwzględniono także w monumentalnym raporcie: IPBES i in. (red.) (2019), *Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*. Bonn: IPBES secretariat: doi.org/10.5281/zenodo.3831673 [dostęp: 3.08.2021].

27 Artywizm – aktywizm poprzez sztukę.

O książce

Tytuł książki to *Za pięć dwunasta koniec świata. Kryzys klimatyczno-ekologiczny głosem wielu nauk*. Pierwsza jego część sugeruje, że za chwilę na ratunek będzie już za późno. Ponieważ na obecną sytuację należy patrzeć szerzej niż z perspektywy klimatologicznej, posługujemy się terminem „kryzys klimatyczno-ekologiczny”. Rozumiemy go jako składową antropocenu, czyli postulowanej epoki geologicznej, będącej przedmiotem zainteresowania wielu nauk, w tym społecznych i humanistycznych²⁸, cechującej się piętnem wyciśniętym przez ludzi na Ziemi.

Książka składa się z 3 części i 21 rozdziałów, które pokrótce charakteryzujemy poniżej. Każdy rozdział rozpoczyna się od osobistej wypowiedzi osób autorskich (bez nazwisk, stopni i tytułów) dotyczącej odczuwanych przez nie emocji w naukowym i aktywistycznym zajmowaniu się kryzysem²⁹. To, co wykracza poza typowe teksty naukowe, to również polecane źródła spoza naukowej bibliografii każdego z rozdziałów, a ponadto osobiste zaproszenia do (często krytycznej) dyskusji. Osoby autorskie przygotowały także hasłowe opracowania najistotniejszych pojęć pojawiających się w poszczególnych rozdziałach. Zostały one zebrane w *Słowniku klimatyczno-ekologicznym. 400 pojęć z wielu nauk*, znajdującym się na końcu publikacji.

- 28 W literaturze naukowej pojawia się wiele alternatywnych propozycji tego terminu, kierujących uwagę czytelniczek_ków m.in. na problem rozdystrybuowanej, nierównomiernej odpowiedzialności za sytuację (jak anglocen, kapitałocen, mantropocen, oligantropocen), jej charakter (np. nekrocen, plantacjocen, plastikocen, technocen) czy wydzźwięk (m.in. antrobocen, chthulucen, mizantropocen, negantropocen). Za przewodnik po wielu z nich może posłużyć przygotowany przez Ewę Bińczyk *Aneks II. Spór o nazwę*, odnoszący do odpowiednich stron, na których badaczka przywołuje warianty terminu: Bińczyk, E. (2018), *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Warszawa: PWN, s. 283, a także *Rozdział 3. Początki debaty na temat antropocenu*: tamże, s. 77–104. Zob. tabelę zawierającą 91 alternatywnych dla antropocenu terminów wraz z odniesieniami do źródeł: Chwałczyk, F. (2020), *Around the Anthropocene in Eighty Names – Considering the Urbanocene Proposition*, „Sustainability”, 12 (11), s. 23–29.
- 29 Zajmuję się tematyką kryzysu klimatyczno-ekologicznego, ponieważ... Gdy myślę o kryzysie klimatyczno-ekologicznym, czuję... Najważniejsze wyzwanie dla ludzkości w obliczu kryzysu klimatyczno-ekologicznego stanowi, według mnie,...

Część pierwsza zatytułowana *Jak jest? Ginie świat, jaki znamy* diagnozuje kryzys klimatyczno-ekologiczny poprzez zestawienie perspektywy geologii, zaangażowanej biologii, krytycznych nauk społecznych i klimatologii. W rezultacie postawiona zostaje przytłaczająca diagnoza wskazująca na konieczność skonfrontowania się ze zmianami, które już zaszły, i procesami, które odbywają się z naszym udziałem. Ta część skłania do lepszego poznania istniejących współzależności zdarzeń i procesów, a także do poszukiwania przyczyn obecnego stanu rzeczy. W części drugiej: *Dlaczego tak jest? Ograniczenia ludzkich horyzontów* osoby autorskie omawiają wybrane ze wskazanych uprzednio przyczyn. Należą do nich: zerwanie człowieka z naturą w wymiarze materialnym i duchowym, utowarowienie przyrody, brak wyobraźni w zakresie wytwarzania energii i żywności oraz silne oderwanie systemu edukacji od kluczowych wyzwań współczesności. Wszystko to wskazuje na pilną potrzebę wychodzenia poza obowiązujące w wymienionych sferach schematy. W części trzeciej pod tytułem *Co robić? Zmiana myślenia i działania* osoby autorskie właśnie na to pytanie próbują odpowiedzieć. Eksplorują możliwości dotyczące prawa obowiązującego w państwie, alternatywnych sposobów organizowania działalności gospodarczej czy wybrane formy aktywizmu klimatycznego – od klimatycznych wątków ruchów kobiecych, przez artywizm, po nowe sposoby myślenia o wychowaniu przedszkolnym i w ramach akademii, tu i teraz, w Polsce.

Jak jest?

Na część pierwszą składa się 7 rozdziałów. Jan Zalasiewicz i Mark Williams łączą teraźniejszość z zamierzchną przeszłością, opowiadając historię zmian klimatycznych na Ziemi wyrytą w warstwach geologicznych. Opisują „jak” i „dlaczego” do nich doszło, prowadząc nas od archaiku do antropocenu, ukazując relacje między współczesnym globalnym przegrzewaniem planety a historycznymi jego przykładami. Klimat planety – zdaniem badaczy podstawowy, może najważniejszy regulator życia na Ziemi – zmieniał się już gwałtownie i globalnie w prze-

szłości. Szybkość i skala jego współczesnych, antropogenicznych zmian muszą, przy wiedzy, jaką posiadamy, budzić trwogę o los przyszłych pokoleń. Zofia Prokop, Jagoda Byszko i Karol Nowak wprowadzają nas w systemowe oblicze życia na Ziemi, w mozaikę powiązań, bezpośrednich i pośrednich, w której aktorzy ożywieni i nieożywieni wzajemnie stwarzają lub niszczą warunki do życia dla siebie nawzajem. Główny temat rozdziału to zbrodnia i wina: zbrodnią jest dalsze krótkowzroczne działanie jak gdyby nigdy nic³⁰, które grozi gwałtownym wymieraniem zarówno ludzi, jak i przyrody, której ci pierwsi są częścią. Winny jest dominujący gatunek – *homo sapiens* – choć i w jego obrębie wina jest rozdystrybuowana nierównomiernie: globalnie – kraje wyzyskują kraje – i lokalnie – ludzie wyzyskują ludzi oraz przyrodę, co poddane jest w tekście głębokiej i uszczegóławiającej refleksji. Elżbieta Iwaszkiewicz-Eggebrecht i Piotr Łukasik wprowadzają nas w zagadnienia utraty bioróżnorodności powiązanej na rozmaite sposoby z antropogenicznymi zmianami klimatu. Aby omówić procesy i zjawiska dotyczące wszystkich organizmów, odwołują się do świata owadów, istot, bez których nie byłibyśmy w stanie wyżywić świata. Mówiąc wprost, piszą o trwającym szóstym wielkim wymieraniu. Tracimy zróżnicowanie biologiczne w zastraszającym tempie, i to znowu my – ludzie (w różnym stopniu) – jesteśmy za to odpowiedzialni. Jagoda Mytych opisująca po grzeb lodowca przedstawia żałobę klimatyczną. Píše o rozdzierających emocjach towarzyszących doświadczaniu umierania i przeczuciu straty w przyrodzie ożywionej i nieożywionej (rośliny, zwierzęta, ekosystemy, krajobrazy). W żałobie klimatycznej dostrzega narzędzie pomocne w wypracowaniu politycznie i etycznie konstruktywnych zmian. Kasia Jasikowska, Patryk Sierpowski, Natalia Styryńol i Dorota Guzik w rozdziale o (nie)sprawiedliwości klimatycznej analizują wybrane

30 Ang. *business as usual* – kontynuowanie działań w modelu, który doprowadził do kryzysu klimatyczno-ekologicznego; por. Wright, C. i in. (2018), *Organizing in the Anthropocene*, „Organization”, 25 (4), s. 460.

społeczne aspekty zmian klimatu. Koncentrują się na intersekcyjnych – uwzględniających wiele aspektów krzyżujących się społecznych tożsamości – nierównościach między społeczeństwami i w ich obrębie. Nierówności owe nie są naturalne – stanowią rezultat politycznych wyborów. Podatność na zmiany klimatu ma przyczyny strukturalne, przejawiające się w relacjach globalnych i lokalnych, podtrzymywanych i reprodukowanych m.in. przez ukryte relacje władzy, strukturalny rasizm, neokolonializm czy neoliberalizm. Możliwości wyjścia z tej sytuacji osoby autorskie upatrują w koncepcjach sprawiedliwości klimatycznej, zwłaszcza artykułowanych na globalnym Południu. Beata Kowalska wiąże kryzys klimatyczno-ekologiczny i nierówności genderowe z kapitalistycznym patriachatem. Proponuje, aby zamiast o antropocenie mówić o androcenie: męskość – historycznie i dziś – szkodzi klimatowi bardziej, gdyż zachowania „męskie” są po prostu (między innymi) wyżej emisyjne. Kapitalistyczny patriachata traktował i nadal traktuje kobiety oraz naturę jako materiał do eksploatacji poprzez ich uprzedmiotowienie i podporządkowanie. Ochrona środowiska i sprawiedliwość społeczna muszą iść w parze, gdyż przeciwstawiają się tym samym strukturalnym wykluczeniom. W ostatnim rozdziale części pierwszej Dorota Matuszko w przystępny sposób wprowadza w zagadnienia klimatologii. Omawia ogólny stan klimatu i przyczyny jego zmian, by następnie przejść do opisu Polski z perspektywy trendów temperatury powietrza, opadów i gospodarowania wodą oraz występowania ekstremalnych zjawisk pogodowych, takich jak huraganowe wiatry, trąby powietrzne, gwałtowne burze, podtopienia, powodzie, susze. Następnie na przykładzie Krakowa omawia klimat miasta oraz dokonuje przeglądu sprawdzonych sposobów adaptacji do zmian klimatu w warunkach miejskich. Rozdział nie pozostawia wątpliwości, że mamy do czynienia z wywołanym przez człowieka ocieplaniem klimatu – globalnym, regionalnym i lokalnym.

Dlaczego tak jest?

Część drugą rozpoczyna rozdział autorstwa Joanny Tusznio, która zjawiska kryzysu klimatycznego i katastrofy ekologicznej uważa za nierozłączne. Ich główną przyczyną jest zerwanie człowieka z naturą, a skutkiem tego bierność wobec szkód wyrządzanych przyrodzie i ogólny brak refleksji ekologicznej. Paradygmat nieskończonego wzrostu opiera się, jej zdaniem, na fałszywym przeświadczeniu, że naturę można w nieskończoność eksploatować. Konsumpcjonizm jest sztucznie napędzany przez obecny system gospodarczy. Rozwiązanie kryzysu autorka uzależnia od odbudowy silnej więzi między człowiekiem i naturą. Z kolei Maciej Grodzicki relacje człowieka z przyrodą określa jako społeczne i klasowe. Odwołując się do współczesnej gospodarki leśnej w Polsce i konfliktów społecznych, jakie w jej obrębie powstają, zwraca uwagę, że interes ekonomiczny i społeczny to nie to samo. Proponuje ujmować lasy w kategoriach dobra wspólnego, a nie prywatnego: las jest wartością elementarną, która powinna być dostępna dla wszystkich, a nie zasobem, z którego ktoś czerpie korzyści materialne, próbując osiąść go na własność. Aleksandra Wagner i Tadeusz Rudek charakteryzują realia transformacji energetycznej w Polsce oraz przybliżają polskie wyobrażenia dotyczące energetyki przyszłości. Na podstawie analizy dokumentów strategicznych, wypowiedzi medialnych, wywiadów z aktorami społecznymi szkicują dominujące i alternatywne imagina: „świat węgla”, „modernizacyjne”, „jakoś to będzie” i „nowy świat”. Stwierdzają, że nagłym wyzwaniem cywilizacyjnym jest zmniejszenie zużycia energii i zmiana sposobów jej generowania oraz rezygnacja z konsumpcyjnego stylu życia. Paulina Kramarz opisuje współczesne patologie wytwarzania żywności i sposoby ich przewycięzania. Żywność jest produkowana nieefektywnie i okrutnie oraz marnotrawiona. Nadprodukcja żywności i nadmierna eksploatacja terenów uprawnych współwystępuje z głodem, niedożywieniem, biedą ludności rolniczej globalnego Południa, a dzięki przyrodzie wyrывa coraz większe obszary, niszcząc bioróżnorodność. Autorka nie zgadza się z tezą, że

z powodu rosnącej liczby ludzi na Ziemi niezbędna jest dalsza patologiczna intensyfikacja wytwarzania żywności. W agroekologii dostrzega jedno z możliwych rozwiązań. Marta Shaw stawia diagnozę, że mózg współczesnego *homo sapiens* zawiera „wadę fabryczną”. Mechanizmy poznawcze oparte na zasadzie „ciągle więcej”, które w zamierchłej przeszłości służyły przetrwaniu, w obecnej sytuacji nadmiaru charakteryzującej społeczeństwa tzw. globalnej Północy są destrukcyjne. Ten sam mechanizm działania – konieczność niemal wykładniczego przyrostu wiedzy – widoczny jest we współczesnej akademii. Zdaniem badaczki rozwiązanie stanowią m.in. skupianie się na dydaktyce i popularyzacji wiedzy, zamiast na – jak to trafnie określa – biegunce publikacyjnej, powiązanie statusu ludzi akademii z ich wrażliwością ekologiczną i altruizmem oraz odejście od źle pojmowanej neutralności oddzielającej uniwersytet od otoczenia. W ostatnim rozdziale części drugiej Bartłomiej Knosala podchodzi do kryzysu klimatyczno-ekologicznego na gruncie koncepcji filozoficzno-teologicznych. Wskazuje na ścisłe powiązania kultury i religii, podkreślając, że duchowość może oddziaływać zwrotnie nie tylko na społeczeństwo, ale też na przyrodę. Analiza heterodoksyjnych koncepcji teologicznych prowadzi go do postawienia postulatu resakralizacji natury oraz uznania jej podmiotowego charakteru.

Co robić?

W otwierającym część trzecią tekście Bohdan Widła eksploruje prawne aspekty własności i podmiotowości w relacji do natury. Antropocentryczne normy prawne tworzone w warunkach stabilnego klimatu, w obliczu kryzysu wymagają pilnych zmian. Panujące unormowania zarazem reprodukują, jak i legitymizują system gospodarczy, w którym natura jest instrumentalizowana. Autor podaje przykłady redefiniowania prawa w odniesieniu do natury w różnych zakątkach świata. Następnie Katarzyna Wodniak krytycznie analizuje ewolucję organizacji w ostatnich 200 latach i rozważa potencjał spółdzielni/kooperatyw

dla sprawiedliwszego, bardziej zrównoważonego i dbającego o dobro wspólne systemu społeczno-gospodarczego, w którym moralność i gospodarowanie są nierozłączne. Proponuje kooperatywy 2.0., polegające na jednoczesnym zastąpieniu reprezentacji partycypacją i własności indywidualnej wspólnotową, na przykładzie argentyńskich kooperatyw stworzonych w latach 2000–2013. Michał Pałasz omawia wybrane próby humanizowania zarządzania, wprowadza w istotę i problemy zarządzania humanistycznego w Polsce, po czym dostrzegając niedostatki zarówno dominującego zarządzania w trybie *business as usual* (dehumanizacja), jak i alternatywnego humanistycznego (antropocentryzm), proponuje posthumanistyczne i postantropocentryczne zarządzanie więcej-niż-ludzkie, obejmujące troską nie tylko ludzi, ale też byty pozaludzkie, jako praktykę organizowania wystarczająco dobrego wspólnego świata na miarę wyzwań antropocenu. Joanna Grzymała-Moszczyńska i Katarzyna Jaśko zastanawiają się, dlaczego tak niewiele osób czuje imperatyw działania w obliczu powagi kryzysu klimatyczno-ekologicznego oraz kogo należy do takiego działania przekonywać i mobilizować, a kogo nie. Prezentują swoistą instrukcję, jak przekonać nieświadomych i nieprzekonanych co do powagi kryzysu oraz jak mobilizować osoby już świadome zagrożeń, lecz jeszcze nieaktywne. Autorki zalecają już zaangażowanym w troskę o Ziemię dbanie o siebie w celu uniknięcia wypalenia. Cecylia Malik opowiada Martynie Słowik o doświadczeniach związanych z artywizmem klimatycznym w Krakowie, na przykładzie inicjatyw, takich jak *365 drzew*, *Modraszek Kolektyw*, *6 rzek*, *Wodna Masa Krytyczna*, *Warkocze Białki*, *Matki Polki na wyrębie*, *Siostry Rzeki*. Artystka uważa, że panujący porządek jest nie do utrzymania – system musi ulec zmianie, aby świat się nie skończył. Wspólnota i opieka powinny zastąpić indywidualizm, a współpraca i solidarność – rywalizację. Moc zmiany artystka przypisuje przede wszystkim dziewczynom i kobietom. Radosław Nawojski na podstawie wypowiedzi uczestniczek Manif 2020 w Trójmieście, Warszawie i Wrocławiu pisze o feministycznych narracjach na temat zmian kli-

matu. Globalne ocieplenie jest równocześnie problemem społecznym i ekologicznym, dlatego w centrum walki o prawa kobiet i na rzecz klimatu stoją kapitalizm i patriarchy, oparte na strukturalnej opresji i dominacji. Kwintesencją feministycznych narracji jest dążenie do radykalnego przekształcenia obecnego systemu. W kolejnym rozdziale Anna Andrykowska i Maciej Mrozowski proponują kierunek wychowania i edukacji przedszkolnej w antropocenie. Piszą z perspektywy praktyków prowadzących przedszkolną placówkę waldorfsko-leśną w Krakowie. Szczególną wagę przypisują kształtowaniu systemu wartości, wspieraniu autonomii dzieci i umacnianiu ich relacji z naturą. Ich zdaniem placówki opierające się na alternatywnych koncepcjach pedagogicznych pomagają wychowywać osoby lepiej adaptujące się do kryzysu klimatyczno-ekologicznego i odpowiadające jego wyzwaniom. W ostatnim rozdziale książki Kasia Jasikowska i Patryk Sierpowski, wychodząc od opisu działań akademickiej inicjatywy klimatycznej klimatuj, którą współtworzą, piszą o relacjach aktywizmu i akademii. Akademia doby kryzysu klimatyczno-ekologicznego musi przyjąć postawę zaangażowanego podmiotu zmian i wyjść poza wyabstrahowany i ekskluzywnie ekspercki sposób działania. Wymaga to przemyślenia fundamentalnych zasad jej funkcjonowania. Dla przykładu: nieformalna i niehierarchiczna współpraca wydaje się wyzwaniem znacznie większym niż projektowanie akademickich polityk klimatycznych. Osoby autorskie proponują zatem interdyscyplinarność i interseksjonalność refleksji oraz odejście od jednostronnej transmisji wiedzy na rzecz uznania ucieleśnionej, emocjonalnej strony dydaktyki, w której aktywizm i akademia stają się trudną do odróżnienia całością, wytwarzaną we wspólnym działaniu.

Co dalej?

Zmiana. Jest ona w twoich i naszych rękach. Mamy nadzieję, że książka – po prostu – pomoże. Zaczyna ją niniejszy wstęp, za którego przeczytanie jesteśmy ci wdzięczni, lecz na inny wstęp – do działań – jest już

za późno. W tym przypadku wspólnie zrezygnujmy ze wstępu. Za pięć dwunasta, więc czas działać. Najwyższy.

Podziękowania

Pragniemy wyrazić wdzięczność wszystkim osobom autorskim za wniesiony merytoryczny i emocjonalny wkład, a także cierpliwość (prace nad książką trwały 2 lata) i intelektualne zaangażowanie w odpowiadanie na nasze, czasem niełatwe do spełnienia prośby dotyczące wydźwięku i zawartości rozdziałów tworzących książkę. Dziękujemy recenzentkom, Ewie Bińczyk i Ewie Domańskiej, za podjęcie się wyzwania oceny tego opasłego tomiszcza, wnikliwą lekturę i twórczą krytykę, redaktorce Paulinie Bieniek za wirtuozerski wkład w uczynienie języka książki bardziej przystępnym oraz projektantce publikacji Aleksandrze Toborowicz za wyjątkową oprawę graficzną. Jesteśmy również bardzo wdzięczni wszystkim osobom, które zgodziły się na wykorzystanie w książce fotografii i ilustracji, w szczególności rodzicom dzieci z leśno-waldorfskiego przedszkola w Krakowie. Dziękujemy wszystkim osobom współprowadzącym klimatyczny kurs na Uniwersytecie Jagiellońskim i tym, które wzięły w nim twórczy udział jako uczestniczki_cy, oraz członkiniom_om oddolnej inicjatywy klimatu i Rady Klimatycznej UJ za bycie nieustającymi źródłami inspiracji i nadziei. Dziękujemy Bibliotece Jagiellońskiej za możliwość błyskawicznej publikacji książki w wersji online w otwartym dostępie oraz Instytutowi Kultury i Instytutowi Socjologii UJ za wsparcie finansowe, bez którego przygotowanie publikacji nie byłoby możliwe. Ponieważ część pracy nad książką odbywała się w warunkach pandemicznego lockdownu, zaś całość w dobie trwającej globalnej pandemii COVID-19, pracowaliśmy w domach, przeplatając pracę naukową z życiem rodzinnym. Dlatego jesteśmy winni naszym bliskim gorące podziękowania za to, że z nami wytrzymali. Kochani, byliście i jesteście nieocenionym źródłem wsparcia i siły. Dziękujemy za waszą cierpliwość i bycie zawsze z nami.

Wyjaśnione w słowniku

Agenda 2030, akademia, Cele Zrównoważonego Rozwoju, instrumentalizowanie, intersekcjonalna perspektywa/intersekcjonalnie, IPBES, krytyczne nauki społeczne, kryzys klimatyczno-ekologiczny, kryzys wyobraźni, podłoga („_”), porozumienie paryskie, Protokół z Kioto, Raport Brundtland, Raport Klubu Rzymskiego, strategia klimatyczna, Szczyty Ziemi, UNFCCC, upodmiotowienie, uprzedmiotowienie

BIBLIOGRAFIA**Antropocen**

- Bińczyk, E. (2018), *Epoka człowieka. Retoryka i marazm antropocenu*. Warszawa: PWN.
- Chwałczyk, F. (2020), *Around the Anthropocene in Eighty Names – Considering the Urbanocene Proposition*, „Sustainability”, 12 (11), s. 1–33: doi.org/10.3390/su12114458.
- Wright, C., Nyberg, D., Rickards, L., Freund, J. (2018), *Organizing in the Anthropocene*, „Organization”, 25 (4), s. 455–471: doi.org/10.1177/2F1350508418779649.

Dokumenty związane ze Szczytami Ziemi ONZ i Konferencjami Stron (COP)

- Kyoto *Protocol to the United Nations Framework Convention on Climate Change* (1998): unfccc.int/resource/docs/convkp/kpeng.pdf. Wydanie polskie: *Protokół z Kioto do Ramowej Konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzony w Kioto dnia 11 grudnia 1997 r.* – Dz.U. 2005 nr 203 poz. 1684: isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20052031684/O/D20051684.pdf.
- Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J., Herens III, W.W. (1972), *The Limits To Growth. A Report for the Club of Rome's on the Predicament of Mankind*. New York: Universe Books. Wydanie polskie: Meadows, D.H., Meadows, D.L., Randers, J., Herens III, W.W. (1973), *Granice wzrostu*. Tłum. Rączkowska, W., Rączkowski, S. Warszawa: PWE.
- Paris Agreement (2015): unfccc.int/sites/default/files/english_paris_agreement.pdf. Wydanie polskie: *Porozumienie paryskie do Ramowej konwencji Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzonej w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r., przyjęte w Paryżu dnia 12 grudnia 2015 r.* – Dz.U. 2017 poz. 36: isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU20170000036/O/D20170036.pdf.

Report of the World Commission on Environment and Development. Our Common Future (1987): sustainabledevelopment.un.org/content/documents/59870-ur-common-future.pdf. Wydanie polskie: Światowa Komisja ds. Środowiska i Rozwoju ONZ pod kier. Brundtland, G.H. (1991), *Nasza wspólna przyszłość. Raport Światowej Komisji do spraw Środowiska i Rozwoju*. Tłum. Grzełosińska, U., Kolanowska, E. Warszawa: PWE.

Transforming Our World. The 2030 Agenda for Sustainable Development (2015): un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/70/1&Lang=E. Wydanie polskie: Rezolucja przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne NZ w dniu 25 września 2015 r. *Przekształcamy nasz świat. Agenda na rzecz zrównoważonego rozwoju 2030 – A/RES/70/1*: unic.un.org/pl/files/164/Agenda%202030_pl_2016_ostateczna.pdf.

UNFCCC – *United Nations Framework Convention on Climate Change* (1992): unfccc.int/files/essential_background/background_publications_htmlpdf/application/pdf/conveng.pdf. Wydanie polskie: *Ramowa konwencja Narodów Zjednoczonych w sprawie zmian klimatu, sporządzona w Nowym Jorku dnia 9 maja 1992 r.* – Dz.U. 1996 nr 53 poz. 238: isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19960530238/O/D19960238.pdf.

Europejski Zielony Ład

Europejski Zielony Ład (b.r.): ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_pl.

Różne systemy wiedzy

Domańska, E. (2013), *Humanistyka ekologiczna*, „Teksty Drugie”, 1–2, s. 22–27: rcin.org.pl/Content/62034/WA248_79056_P-I-2524_domanska-humanist_o.pdf.

KlimatUJ – akademicki aktywizm klimatyczny na Uniwersytecie Jagiellońskim

Decyzja nr 21 Rektora Uniwersytetu Jagiellońskiego z dnia 26 maja 2021 roku (2021), Internet Archive – Uniwersytet Jagielloński: web.archive.org/web/20210730155437/https://bip.uj.edu.pl/documents/1384597/146938413/dec_21_2021.pdf/89dc9351-36e6-4287-944e-53382a408ee7.

Jasikowska, K. (2021), *Wyzwania dla demokracji w dobie zmian klimatycznych: perspektywa interdyscyplinarna*, Internet Archive – usosweb: web.archive.org/web/20210729120017/https://www.usosweb.uj.edu.pl/kontroler.php?action=katalog%2Fprzedmioty%2FpokazPrzedmiot&prz_kod=WFz.IS-1M3-014Fmo.

KlimatUJ (2020), *Petycja o przyjęcie Strategii Klimatycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Internet Archive – ms Forms: web.archive.org/web/20210730132817if_/https://forms.office.com/Pages/ResponsePage.

[aspix?id=6yYO676_okeekOvSQm2865szUGLvkhNGl3OSvfG6TvIUOU1SU-1dISIZLRUpLREIENIVaNVhOUoUoSi4u](https://www.uj.edu.pl/documents/10172/146963257/aspix?id=6yYO676_okeekOvSQm2865szUGLvkhNGl3OSvfG6TvIUOU1SU-1dISIZLRUpLREIENIVaNVhOUoUoSi4u).

Klimatuj (2020), *Petycja o przyjęcie Strategii Klimatycznej w Uniwersytecie Jagiellońskim*, Internet Archive – Uniwersytet Jagielloński: [web.archive.org/web/20210730133017/https://www.uj.edu.pl/documents/10172/146963257/Klimatuj_Petycja_2021.pdf](https://www.archive.org/web/20210730133017/https://www.uj.edu.pl/documents/10172/146963257/Klimatuj_Petycja_2021.pdf).

Sekcja Socjologii Zmian Klimatu sz(o)k (2020), *Idea kursu*, Internet Archive – Instytut Socjologii UJ: [web.archive.org/web/20210730133325/https://socjologia.uj.edu.pl/klimatUJ/idea](https://www.archive.org/web/20210730133325/https://socjologia.uj.edu.pl/klimatUJ/idea).

Raporty IPCC i IPBES

Guterres, A. (2021), *Secretary-General's Statement on the IPCC Working Group 1 Report on the Physical Science Basis of the Sixth Assessment*, United Nations Secretary-General: [un.org/sg/en/content/secretary-generals-statement-the-ipcc-working-group-1-report-the-physical-science-basis-of-the-sixth-assessment](https://www.un.org/sg/en/content/secretary-generals-statement-the-ipcc-working-group-1-report-the-physical-science-basis-of-the-sixth-assessment).

IPBES (b.r.), *Documents – Reports*, IPBES: [ipbes.net/documents-library-categories?f%5B%5D=documents_library_block_assessment_report_category%3A14082](https://www.ipbes.net/documents-library-categories?f%5B%5D=documents_library_block_assessment_report_category%3A14082). Brak wydań w języku polskim.

IPBES, Brondizio, E.S., Settele, J. i in. (red.) (2019), *Global Assessment Report on Biodiversity and Ecosystem Services of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services*. Bonn: IPBES secretariat: doi.org/10.5281/zenodo.3831673.

IPBES (2021), *Launch of IPBES-IPCC Co-Sponsored Workshop Report on Biodiversity and Climate Change*, IPBES: [ipbes.net/events/launch-ipbes-ipcc-co-sponsored-workshop-report-biodiversity-and-climate-change](https://www.ipbes.net/events/launch-ipbes-ipcc-co-sponsored-workshop-report-biodiversity-and-climate-change).

IPCC (b.r.), *Reports*, IPCC: [ipcc.ch/reports](https://www.ipcc.ch/reports). Tu (w kategorii „Government Websites and Materials”) znajdują się łącza do (tylko) 3 dokumentów w języku polskim: [ipcc.ch/links](https://www.ipcc.ch/links).

IPCC (2021), *Podsumowanie dla Decydentów*, w: Masson-Delmotte, V., Zhai, P., Pirani, A. i in. (red.), *Zmiana Klimatu 2021: Fizyczne Podstawy Naukowe. Wkład i Grupy Roboczej do Szóstego Raportu Oceny Międzypaństwowego Zespołu ds. Zmiany Klimatu*. Cambridge: Cambridge University Press. W druku: informacje.pan.pl/images/2021/Raport_IPCC_2021_11_04_T%C5%81UMACZENIE_FINAL.pdf.

Informacje nt. Szczytów Ziemi ONZ, Konferencji Stron (COP) i 17 Celów Zrównoważonego Rozwoju

The 17 Goals (b.r.): [sdgs.un.org/goals](https://www.sdgs.un.org/goals). Wydanie polskie: Cele Zrównoważonego Rozwoju (b.r.): [un.org.pl](https://www.un.org.pl).

UN (b.r.), *Conferences | Environment and Sustainable Development*, UN: [un.org/en/conferences/environment](https://www.un.org/en/conferences/environment).

UNFCCC (b.r.), *Conference of the Parties (COP)*, UNFCCC: unfccc.int/process/bodies/supreme-bodies/conference-of-the-parties-cop.

Źródła ilustrujące aktualne przejawy kryzysu klimatyczno-ekologicznego na wszystkich kontynentach

Baker, A. (2021), *Climate, Not Conflict. Madagascar's Famine Is the First in Modern History to Be Solely Caused by Global Warming*, Time: time.com/6081919/famine-climate-change-madagascar.

Braun, S. (2021), *Melting Ice. What's the Big Deal?*, Deutsche Welle: [dw.com/en/melting-ice-whats-the-big-deal/a-56872079](https://www.dw.com/en/melting-ice-whats-the-big-deal/a-56872079).

Fry, I. (2009), *Tuvalu at Copenhagen (FULL VERSION)*. „The Fate of My Country Rests in Your Hands”, YouTube: youtu.be/YgMTgQIDiFA

Green, M. (2020), *Australia's Massive Fires Could Become Routine, Climate Scientists Warn*, Reuters: [reuters.com/article/us-climate-change-australia-report/australias-massive-fires-could-become-routine-climate-scientists-warn-idUSKBN1ZD06W](https://www.reuters.com/article/us-climate-change-australia-report/australias-massive-fires-could-become-routine-climate-scientists-warn-idUSKBN1ZD06W).

Kimbrough, L. (2021), *Brazil's Amazon Is Now a Carbon Source, Unprecedented Study Reveals*, Mongabay: [news.mongabay.com/2021/07/brazils-amazon-is-now-a-carbon-source-unprecedented-study-reveals](https://www.mongabay.com/2021/07/brazils-amazon-is-now-a-carbon-source-unprecedented-study-reveals).

McDonnell, T. (2019), *Climate Change Creates a New Migration Crisis for Bangladesh*, National Geographic: [nationalgeographic.com/environment/article/climate-change-drives-migration-crisis-in-bangladesh-from-dhaka-sundarbans](https://www.nationalgeographic.com/environment/article/climate-change-drives-migration-crisis-in-bangladesh-from-dhaka-sundarbans).

McGrath, M. (2021), *Climate Change. us-Canada Heatwave „Virtually Impossible” without Warming*, BBC: [bbc.com/news/science-environment-57751918](https://www.bbc.com/news/science-environment-57751918).

Sommerlad, J. (2021), *Why Are the Wildfires in Greece and Turkey So Severe?*, Independent: [independent.co.uk/climate-change/news/wildfires-greece-turkey-climate-crisis-b1899524.html](https://www.independent.co.uk/climate-change/news/wildfires-greece-turkey-climate-crisis-b1899524.html).

Watts, J. (2021), *Climate Scientists Shocked by Scale of Floods in Germany*, Guardian: [theguardian.com/environment/2021/jul/16/climate-scientists-shocked-by-scale-of-floods-in-germany](https://www.theguardian.com/environment/2021/jul/16/climate-scientists-shocked-by-scale-of-floods-in-germany).